

JE LI JOSIP BROZ TITO OSOBNO ZAPOVJEDIO MASOVNE LIKVIDACIJE POLITIČKIH NEISTOMIŠLJENIKA

Bez Josipa Broza Tita ništa se značajnije nije moglo dogoditi, inače bi letjela glava

U predvečerje napada na Široki Brijeg

► Piše: **Damir Šimić**

Promišljati, istraživati ili pisati o okolnostima mučeničke smrti hercegovačkih franjevac nije uopće laka zadaća. Kako bismo što potpunije razumjeli okolnosti u kojima su se ti stravični zločini dogodili, potrebno je sagledati većinu do sada napisanog, proučiti izjave očevidaca tih događaja te ostvariti uvid u dostupnu arhivsku građu. Naravno, pritom autor mora budno paziti da se ne zaplete u mrežu različitih dezinformacija, neistina i poluistina koje je službena jugoslavenska historiografija desetljećima ciljano podmetala kako bi ove zločine, počinjene u ime jugoslavenske ideje i komunizma, prekrila velom tajne.

Svakim je danom sve manje i manje izravnih sudionika tih događaja. Dostupna arhivska građa najvećim je dijelom nedostatna ili selektivno arhivirana, tako da istraživaču ne pruža mogućnost ostvarivanja potpunog uvida u događaje i uloge ključnih sudionika. U današnjim arhivima mogu se, naime, pronaći dokumenti borbenog dijela partizanskih postrojbi. Međutim, najveći dio dokumentacije OZNE i KNOJ-a, tih najrepresivnijih dijelova jugoslavenskog komunističkog pokreta čija je temeljna zadaća bila borba protiv »unutarnjeg i vanjskog neprijatelja«, i danas su u najvećoj mjeri nedostupni javnosti ili su, pak, selektivno arhivirani. Ipak, unatoč takvim

hendikepima s kojima se svaki istraživač koji se bavi ovom temom susreće, postoji na stotine objavljenih i neobjavljenih knjiga, dokumenata i izjava na temelju kojih se sasvim jednostavno daje posložiti iznimno kvalitetna prosudba o ulozi partizanskih postrojbi, dijela oficirskog kadra te pojedinaca iz sustava represivnog aparata KPJ u pripremi i realiziranju ovih komunističkih zločina. Na temelju takve jedne prosudbe možemo oblikovati sasvim pouzdan sud o političkoj, zapovjednoj, osobnoj, ćudorednoj i svakoj drugoj odgovornosti za smrt hercegovačkih franjevac.

Vojne prilike u Hercegovini koncem 1944. i početkom 1945.

U jesen 1944. njemačke su se postrojbe povukle s jadranske obale. Zapovijed o povlačenju i zaposjedanju nove crte obrane stigla je izravno iz Berlina. Riječ je, naime, o prosudbi i direktivama njemačkog vrhovnog zapovjedništva na temelju kojih je otpočelo uspostavljanje tzv. zelene crte obrane između Knina, Mostara i Višegrada. Sve do tog trenutka prostor Hercegovine nije imao gotovo

nikakvo vojno značenje. Tek njemačkim zaposjedanjem spomenute crte, koja je u biti bila bočna zaštitnica srijemskoj bojišnici i mostobran za prihvat njemačkih postrojbi iz skupine »E« armije, koja se pod zapovjedništvom generala Löhra povlačile iz Grčke, Hercegovina privremeno postaje iznimno značajnim vojnim područjem.

U tako osmišljenim njemačkim planovima poseban značaj dobiva Mostar koji je određen središnjim obrambenim stupom. Istodobno raste i vojni značaj Širokog Brijega i Nevesinja, kao bočnih stupova iznimno značajnih za njemačko držanje Mostara i komunikacijskog pravca prema Sarajevu.

Kao odgovor na ovakve poteze njemačke strane partizanski je Vrhovni štab poduzeo nekoliko međusobno čvrsto vezanih poteza koji ukazuju da su sve aktivnosti partizanskog pokreta u Hercegovini, i u ovom

razdoblju, vođene s najvišeg zapovjednog mjesta. Nakon ovladavanja jadranskom obalom, postrojbe iz sastava VIII. dalmatinskog korpusa svoje su djelovanje usmjerile prema Livnu, Tomislavgradu, Posušju

Sve do kraja 1944. Široki Brijeg nije bio vojno značajan. Tada komunisti počinju napadati, a Nijemci štitići bokove svojoj vojsci koja se povlači prema Njemačkoj.

i Kninu. Tijekom studenoga i prve polovice prosinca 1944. ovim je postrojbama pošlo za rukom ovladati čitavim ovim područjem čime je dio njemačke »zelene« crte obrane od Knina do Širokog Brijega bio u potpunosti skršen. Zahvaljujući ovakvom razvoju situacije na široj bojišnici, Široki je Brijeg dobio dodatan vojni značaj za njemačku obranu Mostara i čitavog neretvanskog komunikacijskog pravca.

Potpuno ista situacija događala se i u istočnom dijelu Hercegovine i Crnoj Gori, gdje su postrojbe iz sastava II. crnogorskog udarnog korpusa, u čijem je sastavu djelovala i 29. hercegovačka divizija, uspjele ovladati najvećim dijelom tog prostora izuzev samog Nevesinja. Time je taj gradić postao drugi bočni stup u njemačkim planovima obrane Mostara.

U prvoj fazi, odnosno od početka studenoga do druge polovice prosinca 1944., područje jugozapadno od Širokog Brijega bilo je granicom zona odgovornosti dvaju partizanskih korpusa: VIII. dalmatinskog¹ i II. crnogorskog udarnog korpusa. U tom razdoblju širi prostor Širokog Brijega su, s juga i jugozapada, opsjedale 10. i 12. brigada iz sastava 29. hercegovačke divizije. Istodobno, postrojbe iz sastava 9. divizije VIII. dalmatinskog korpusa, ojačane Zapadnohercegovačkim partizanskim odredom²,

Oni su sve znali i pokretali: Tito, Kardelj, Bakarić i Ranković

pokušavale su ograničenim snagama iz pravca Posušja i Gruda znatnije ugroziti Široki Brijeg.

Sama činjenica da su se ispred Širokog Brijega, sve do druge polovice prosinca 1944., dodirivale zone odgovornosti dvaju partizanskih korpusa, govori u prilog tezi da Široki Brijeg u toj fazi još uvijek nije bio od prioritarnog značaja za partizanski Vrhovni štab.

Do djelomične promjene dolazi u drugoj polovici prosinca. Nakon što je glavnina snaga iz sastava VIII. dalmatinskog korpusa, pod zapo-

vjedništvom generala Petra Drapšina, uspjele ovladati širim područjem Knina, došlo je i do određenih promjena zona odgovornosti partizanskih postrojbi i u zapadnoj Hercegovini. Na temelju zapovjedi Vrhovnog štaba 10. i 12. brigada iz sastava 29. hercegovačke divizije u tim trenucima bivaju razmještene u istočni dio Hercegovine, a njihova mjesta, sve od rijeke Neretve, popunjavaju postrojbe iz sastava 9. dalmatinske divizije³.

Izmjena zona odgovornosti crnogorskog i dalmatinskog partizan-

¹ Osmi dalmatinski korpus formiran je 7. listopada 1943. od 9., 19., 20. i 26. divizije te 12. partizanskog odreda. Djelovao je u Dalmaciji, dijelu Like i zapadnoj Bosni. Od 1. studenoga do 9. prosinca 1944. korpus je uspio ovladati Dalmacijom. Početkom veljače 1945. tri njegove divizije sudjelovale su u Mostarskoj operaciji. Za ratne pothvate Josip Broz Tito je 8. korpus dva puta pohvaljivao. Početkom ožujka 1945. taj je korpus ušao u sastav 4. armije. Postrojbe iz sastava ovog korpusa uspjele su u završnim ratnim operacijama ovladati Likom, Primorjem, Istrom i Trstom. U zoni odgovornosti ovog korpusa dogodili su se mnogi zločini nad civilnim pučanstvom, a najpoznatiji među njima su svakako zločini na Širokom Brijegu, Kočevskom Rogu i Mariboru. Zapovjednik korpusa u vrijeme Mostarske operacije bio je general-major Petar Drapšin (Srbin iz Bečeja), a politički komesar Boško Šiljegović (Srbin iz Prijedora).

² Prvi zapovjednik Zapadnohercegovačkog partizanskog odreda bio je Martin Čule iz Čula kod Mostara, zamjenik Aziz Kudra iz Čapljinje, politički komesar Marijan Primorac s Bijače kod Ljubuškog, zamjenik komesara Donko Vrankić iz Trebižata, načelnik štaba Smajil Čemalović iz Mostara i načelnik sanitetske službe Ljubo Grušić. (Jure Galić, *Vrijeme i ljudi*, Svjetlostkomerc, Sarajevo, 2005., str. 334.)

³ Deveta dalmatinska divizija formirana je 13. veljače 1943. u Imotskom. U njezin sastav ušle su 3., 4., i 5. dalmatinska brigada. Sudjelovala je u bitci na Neretvi. Rasformirana je 12. travnja, a ponovo formirana 8. rujna 1943. od 1. i 3., a nešto kasnije i 4. dalmatinske brigade te 2. dalmatinske brigade. Od 1. studenoga 1944. dijelovi ove divizije vrše stalne operacije u zapadnom dijelu Hercegovine te konstantno pritišću Široki Brijeg. U operaciji »Bura« dijelovi postrojbi iz sastava ove divizije odbačeni su prema Vrgorcu. Zapovjednik divizije u vrijeme opsade Širokog Brijega bio je potpukovnik Ljubo Truta, načelnik štaba Ilija Radaković, a politički komesar Andro Kovačević.

skog korpusa sam je po sebi vrlo dragocjen podatak koji pokazuje izravnu involviranost partizanskog Vrhovnog štaba i u ovoj fazi vojnih operacija u Hercegovini, što nikako nije zanemariva podrobnost kada se pokušava raščlaniti kasniji kontekst događaja, kao i okolnosti u kojima su zločini počinjeni.

Stanje na bojišnici u Hercegovini ostalo je više-manje nepromijenjeno sve do konca siječnja 1945. Odnos partizana prema lokalnom civilnom pučanstvu kao i katoličkom svećenstvu u tom je razdoblju bio prividno tolerantan. U tom je razdoblju stradao samo jedan franjevac. Riječ je o fra Križanu Galiću, ubijenom 30. listopada 1944. tijekom napada 12. hercegovačke brigade⁴ na nebranjenu župnu kuću u Međugorju. Međutim, to nipošto ne znači da su u ovom razdoblju članovi terenskih i represivnih tijela KPJ i partizanskog pokreta u Hercegovini sjedili prekrštenih ruku. Na temelju proučavanja arhivskih dokumenata i svjedočenja tadašnjih partijskih čelnika dolazi se do zaključka da su temeljne partizanske aktivno-

sti u ovom razdoblju bile poglavito organizacijsko-pripremne prirode te vođenja aktivnosti iz domene specijalnog ratovanja.

Komunističke ćelije na prostoru zapadne Hercegovine

Komunistički pokret u zapadnoj Hercegovini bio je velika nepoznаница sve do druge polovice 1944. Istina, u Mostaru je čitavo vrijeme rata ilegalno djelovala dosta snažna organizacija KPJ. Međutim, broj Hrvata uključenih u rad ove partijske ćelije bio je doista zanemariv pa stoga i njezin utjecaj na procese unutar hrvatskog naroda nije imao nekog značajnijeg odjeka.

Na rubnim prostorima zapadne Hercegovine u tajnosti su djelovale dvije manje partijske organizacije. Ona starija i dosta brojnija djelovala je još prije rata u Bijači⁵ i Ljubuškom. U prvoj fazi ova je organizacija u potpunosti bila okrenuta prema Dalmaciji da bi tek koncem 1944. došla pod značajniji utjecaj Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu. Slična je situacija bila i s partijskom ćelijom koja je uspo-

stavljena u Viru kod Posušja, iz koje je 1944. nastala Zavelimska partizanska četa.⁶

U sastavu partizanskih postrojbi koje su djelovale u istočnom dijelu Hercegovine i Dalmaciji nalazio se i određen broj Hrvata iz zapadne Hercegovine. Od istaknutijih među njima, na inicijativu Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, početkom 1944. utemeljen je i prvi Okružni partijski komitet za zapadnu Hercegovinu.⁷ Međutim, djelovanje ovog partijskog tijela, u prvoj fazi, uopće nije bilo vezano za prostor Hercegovine. Tijekom najvećeg dijela 1944. djelovali su isključivo u zabiokovskim, dalmatinskim selima.

Vojnički i politički utjecaj tih skupina na procese i događaje u zapadnoj Hercegovini bio je potpuno zanemariv. Međutim, iznenadni upadi na rubna područja zapadne Hercegovine, likvidacije političkih neistomišljenika, pljačke, a naročito obavještajni i protuobavještajni rad, kao i vrbovanje suradnika, bile su temeljne aktivnosti ove skupine komunističke sve do početka studenoga 1944.

Razvoj partizanske vojne vlasti na području zapadne Hercegovine

Početkom studenoga 1944., kada je dio zapadne Hercegovine, odnosno

Tijekom rata komunisti se nisu uspjeli ukorijeniti u zapadnoj Hercegovini. Veći broj pristalica dobivaju tek kad su zaposjeli ta područja.

⁴ 12. hercegovačka brigada formirana je 22. studenoga 1943. Djelovala je u sastavu 29. hercegovačke divizije i najvećim je dijelom bila popunjena ljudstvom iz istočnog dijela Hercegovine. Sudjelovala je u ovladavanju Bilećom, Dubrovnikom, Metkovićem, Čapljinom i Čitlukom. Tijekom studenoga i prosinca 1944. s juga je opsjedala Široki Brijeg. Do 25. studenoga 1944. brigadom je zapovijedao Milinko Okiljević, a nakon toga major Ljubo Mijanović i njegov zamjenik Omer Mrgan. Dužnost političkog komesara do 12. prosinca 1944. obnašao je Jozo Bakrač, a kasnije major Petar Mišeljlić. Obavještajni oficiri bili su Milan Spremo i Aleksandar Zelenović, a opunomoćenik OZN-e Branko-Brana Popadić. Zapovjednici bataljuna bili su Petar Mandić, Vlado Kapor, Luka Anđelić i Borko Čavaljuga. (Komnenović – Kreso, *Monografija 29. hercegovačke divizije*, Beograd, 1979., str. 582.–584.)

⁵ Začetnik komunističke ideje u Bijači bio je povratnik iz Belgije Jure Galić-Veliki a njegovi najbliži suradnici bili su Ivan Primorac-Škopo, Marijan Primorac Škopić i Jure Galić. (Jure Galić, *Vrijeme i ljudi*, str. 5.)

⁶ Zavelimska partizanska četa osnovana je 13. srpnja 1944. Zapovjednik joj je bio bivši oružnički časnik Božo Milas, a njegov zamjenik Jozo Lovrić. Političkim komesarom čete imenovan je Andrija Milas, a njegovim zamjenikom Dane Rimac. Četa je brojala oko 60 boraca. U početku je djelovala u sastavu Imotskog partizanskog odreda, a nešto kasnije u sastavu Treće dalmatinske brigade. (Jure Galić, *Vrijeme i ljudi*, str. 321.)

⁷ Sekretar Okružnog komiteta KPJ za zapadnu Hercegovinu bio je Mato Markotić iz Graba, a članovi Mladen Knežević iz Trebinja, Franjo Budimir iz Vira, Marko Šoljić iz Širokog Brijega, Halid Mesihović iz Ljubuškog, Pero Jelčić iz Počitelja i Jure Galić s Bijače. (Jure Galić, *Vrijeme i ljudi*, str. 334.)

Čapljina, Čitluk, Ljubuški, Grude i Posušje, došao pod potpuni vojnički nadzor partizana, štab 29. hercegovačke divizije i Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu⁸ započeli su s aktivnostima ustroja vojne i civilne vlasti na tom području. Ukupnu političku vlast imao je Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu dok je vojno-teritorijalna vlast bila u isključivoj nadležnosti štaba 29. hercegovačke divizije.⁹ U operativnom smislu dio te vlasti potpadao je pod nadležnost partizanskih postrojbi koje su djelovale na ovom području. Međutim, pitanja iz domena vojno-teritorijalnih poslova već su koncem studenoga 1944. prenesena na zasebno tijelo.

Na temelju zapovijedi partizanskog Vrhovnog štaba, štab 29. hercegovačke divizije je, uz suglasnost Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, još u travnju 1944. utemeljio teritorijalno vojno zapovjedništvo za Hercegovinu koje je dobilo naziv Komanda divizijske vojne oblasti. Međutim, u sastavu spomenute vojne oblasti u početku su se nalazili isključivo dijelovi istočne Hercegovine koji su bili pod partizanskom vlašću. Nakon ovladavanja zapadnim dijelom Hercegovine, pred štab 29. hercegovačke divizije i Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu postavila

se i potreba reguliranja ovog osjetljivog pitanja i na prostoru zapadno od rijeke Neretve. Zbog toga je, koncem studenoga 1944., utemeljeno i III. vojno područje sa sjedištem u Čapljini. Istodobno su utemeljena i kotarska zapovjedništva, odnosno komande mjesta za tadašnje kotare Ljubuški i Posušje.¹⁰

U skladu s direktivama Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu i Oblasnog Narodnooslobodilačkog odbora (NOO), Okružni komitet KPJ za zapadnu Hercegovinu otpočeo je koncem studenoga 1944. i aktivnosti na organiziranju partizanske civilne vlasti. Pored NOO-a za tadašnje kotare Ljubuški i Posušje utemeljen je i Inicijativni okružni NOO za zapadnu Hercegovinu.¹¹ Tijekom prosinca i siječnja partizanska je vlast na čitavom ovom području nastojala uspostaviti mjesne Narodnooslobodilačke odbore (NOO), koji su korišteni isključivo za dovodenje lokalnog stanovništva na javne skupove, prikupljanje hrane, određivanje mještana za sudjelovanje u raznim vidovima radnih aktivnosti, kao i za prikupljanje podataka o neprijatelju, ali i o ideološkim i klasnim neistomišljenicima.

Okružni komitet KPJ za zapadnu Hercegovinu u ovom je razdoblju ta-

kođer imenovao i Inicijativni okružni odbor Narodnooslobodilačkog fronta (NOF) za zapadnu Hercegovinu na čelu s Matišom Mlinarevićem, kao i kotarske odbore Antifašističkog fronta žena (AFŽ) za kotareve Ljubuški i Posušje.¹²

Formiranje i razvoj represivnog komunističkog sustava

Sve navedene ustrojbene aktivnosti partizanskog pokreta bile su strogo centralizirane i pod strogim nadzorom vrha KPJ i najbližih suradnika Josipa Broza Tita. Dokaza za tu tvrdnju ima bezbroj. Tim dokazima obiluje ukupna partizanska historiografija, različiti zbornici i monografije, kao i memoari raznih komunističkih prvaka i prvoboraca partizanskog pokreta. Zahvaljujući dostupnim svjedočenjima Vlade Šegrta, imamo dragocjen podatak da je dugogodišnji član Oblasnog komiteta KPJ za BiH i prvi šef OZNE BiH Uglješa Danilović poslan u Hercegovinu na osobnu preporuku Aleksandra Rankovića, što je ujedno i dragocjen podatak kada se pokušava raščlaniti djelovanje OZNE.¹³

Sličnu situaciju imamo i s personalnim poveznicama partijskih tijela i OZNE na čitavu prostoru Hercego-

⁸ Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu činili su: Vaso Miskin-Crni, Ferid Čengić, Olga Marasović, Čedo Kapor, Slobodan Šakota, Radovan Papić, Vukašin Mićunović i Slobodan Erceg. (Radovan Papić, *Hercegovina u Revoluciji*, Sarajevo, 1985., str. 186.)

⁹ Štab 29. hercegovačke divizije činili su zapovjednik general-major Vlado Šegrt, načelnik štaba Drago Đukanović, politički komesar Vukašin Mićunović i opunomoćenik OZNE Slobodan Šakota.

¹⁰ Prvi zapovjednik III. vojnog područja bio je Hrvoje Vidić, a politički komesar Halid Mesihović. Već početkom prosinca zapovjednikom je imenovan dotadašnji zapovjednik Zapadnohercegovačkog odreda Martin Čule, zamjenikom Aziz Kudra, a političkim komesarom Franjo Budimir. Međutim, 11. prosinca na čelo Komande III. vojnog područja imenovan je Aziz Kudra iz Čapljine, koji je na toj dužnosti ostao sve do konca rata. Na čelo Komande mjesta za kotar Ljubuški najprije je imenovan Sabit Kudra a kasnije ga je zamijenio Marijan Primorac-Škopić. Na čelu Komande mjesta za kotar Posušje postavljen je Ivica Bubaš iz Mostara. (Komnenović – Kreso, *Monografija 29. hercegovačke divizije*, str. 590. i Jure Galić, *Vrijeme i ljudi*, str. 366.)

¹¹ Za predsjednika Inicijativnog Okružnog NOO za zapadnu Hercegovinu postavljen je Marko Lukenda iz Tihaljine, za sekretara Halid Mesihović iz Ljubuškog, a za članove Petar Leko, Ivan Primorac-Škopo, Selim Džudža i Jakov Šunjić. (Jure Galić, *Vrijeme i ljudi*, str. 360.)

¹² Na čelo organizacije AFŽ-a za kotar Ljubuški imenovana je Nuna Dizdarević iz Ljubuškog, a za kotar Posušje dotadašnja pripadnica Zapadnohercegovačkog odreda Perka Gašpar, rođena u selu Dražetićima, u Dalmaciji. (Jure Galić, *Vrijeme i ljudi*, str. 361.)

¹³ *Zbornik Mostarska operacija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1986., str. 295.

Zloglasni oznaš Uglješa Danilović

vine. Tadašnji član Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu Radovan Papić, naime, navodi kako je u tom vrhovnom partijskom tijelu za Hercegovinu djelovao i Slobodan Šakota, Srbin iz Čapljine, koji je istodobno bio i šef OZNE za Hercegovinu.¹⁴

Potpuno istu situaciju personalnih preklapanja unutar tijela KPJ i OZNE nalazimo također na mikrolokalitetu zapadne Hercegovine. Nekadašnji partizanski obavještajac i istaknuti član Okružnog komiteta KPJ za zapadnu Hercegovinu Jure Galić u svojoj knjizi *Vrijeme i ljudi*, iznosi i čitav niz podataka o tijesnoj suradnji tog partijskog tijela i OZNE, što je poglavito dobro vidljivo iz činjenice da je prvi šef Okružnog ureda OZNE u Ljubuškom Petar Jelčić istodobno bio i član Okružnog komiteta KPJ za zapadnu Hercegovinu.

Krovna organizacija OZNE za Hercegovinu bio je Ured OZNE u Trebinju na čijem je čelu bio Slobodan Šakota koji je preko Uglješa Danilovića subordinacijskim sustavom bio izravno uvezan na Aleksandra Rankovića i Josipa Broza. Povjerenici OZNE raspoređeni po postrojbama 29. hercegovačke divizije¹⁵ i podređenih joj brigada, povjerenici u komandama vojnih područja i kotareva kao i svih novoformiranih tijela partizanske vlasti u Hercegovini, bili su izravno podređeni Slobodanu Šakoti, što je OZNU učinilo daleko najmoćnijom strukturom unutar komunističkog revolucionarnog pokreta.

Uz spomenute oblike političke i obavještajne moći nad ostalim segmentima komunističkog sustava, OZNA je formiranjem postrojbi KNOJ-a, u prosincu 1944., dobila i svoju produženu ruku preko koje je mogla samostalno otvoreno provoditi represije.

Štab 29. hercegovačke divizije je 1. prosinca 1944., uz suglasnost Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, donio odluku o formiranju 3. brigade Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ), koja je potom postala oružna snaga izravno podređena Oblasnom uredu OZNE za Hercegovinu i njezinih kotarskih ispostava.¹⁶

Spomenuti podatci dragocjena

su saznanja o uvjetima u kojima je svemoćna OZNA formirana i kako je djelovala u Ljubuškom i na čitavom prostoru zapadne Hercegovine. Tijekom završnih ratnih operacija u Hercegovini i nekoliko godina nakon rata ta je organizacija bila udarna snaga KPJ u borbi protiv svih svojih političkih neistomišljenika. Pod krinkom povećanja stupnja sigurnosti i borbe protiv zaostalih neprijateljskih skupina ta je organizacija vršila otvoren teror, mučenja i bezdušna ubojstva protivnika komunističke ideologije pa tako i hercegovačkih franjevaca.

U sklopu organizacijsko-pripremnih aktivnosti za završni partizanski napad na Široki Brijeg i Mostar, oblasna i okružna tijela KPJ u Hercegovini finalizirala su završne aktivnosti na uspostavi ilegalne mreže OZNE. Cilj takve vrste aktivnosti bio je prikupljanje podataka o njemačkim i hrvatskim postrojbama koje su djelovale na tom terenu, ali i o svim antikomunistički i antijugoslavenski nastrojenim pojedincima koji su etiketirani kao neprijatelji te su kao takvi postali predmetom interesa OZNE. O tim aktivnostima pisala je kasnije nekolicina tadašnjih

Oznin ured u Trebinju bio je krovni i povezivao je postrojbe na terenu s Josipom Brozom Titom. Jednu od glavnih uloga odigrao je zločinački Oblasni komitet KPJ za zapadnu Hercegovinu kojemu je pripadao i Jure Galić.

komunističkih čelnika koji su u to vrijeme bili izravno uključeni u aktivnosti OZNE. Memoarska sjećanja Mensura Seferovića, Olge Marasović,

¹⁴ Radovan Papić, *Hercegovina u Revoluciji*, str. 186.

¹⁵ Opunomoćenik OZN-e u štabu 29. hercegovačke divizije bio je Mirko Kolak. Dužnost opunomoćenika OZNE u brigadama 29. divizije obnašali su Simo Vojinović, Nikola Komar, Branko Popadić, Vukota Milošević i Sveto Gagović. (Komnenović – Kreso, *Monografija 29. hercegovačke divizije*, str. 575. – 591.)

¹⁶ Treća brigada KNOJ-a djelovala je u sastavu Treće (Bosanskohercegovačke) divizije KNOJ-a (zapovjednik pukovnik Danilo Komnenović, politički komesar Špiro Srzentić), izravno podređene OZN-i BiH. Na čelu brigade, koja je brojala nešto više od 1.200 vojnika, bio je major Jovan Andrić, a dužnost političkog komesara obnašali su Drago Ivanović i Džemal Muminagić. U sastav ove brigade ušlo je i oko 150 pripadnika Ljubuškog partizanskog odreda. Brigada je imala zadaću borbe protiv klasnih neprijatelja KPJ, a nalazila se pod političkim nadzorom Oblasnog odjela OZN-e za Hercegovinu. Za prvih 50 dana svoga postojanja brigada je, prema tvrdnjama nadređenog zapovjednika, ubila 63, uhitila 275, a ranila 16 prikriivenih protivničkih vojnika. (Komnenović – Kreso, *Monografija 29. hercegovačke divizije*, str. 409.)

Uglješe Danilovića, Jovana Andrića, Radovana Papića, Ive Jerkića ili Jure Galića dragocjena su svjedočanstva koja čvrsto podupiru tezu kako se u tim »krvavim danima« ništa nije događalo slučajno.

Tako Olga Marasović, ratni član Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu i bliska suradnica Vase Miskina Crnog, u svjedočanstvu o tim vremenima kaže: »U rasvjetljavanju sadržaja ilegalnog rada treba imati u vidu i akcije i sugestije drugova koji su već ranije bili poslani u Mostar radi organiziranja OZN-e i njenog punog djelovanja u momentu preuzimanja vlasti i oslobađanja grada.«¹⁷

Partizanski strahovi od anglo-američkog iskrcavanja

Unatoč stalnim partizanskim opsjedanjima, situacija na ukupnoj bojišnici oko Širokog Brijega i Mostara ostala je nepromijenjena sve do konca siječnja 1945. Sudeći prema partizanskim izvorima, prosudbe njihovih štabova bile su na tragu iščekivanja kako će do povlačenja njemačkih i

hrvatskih postrojbi iz Mostara i Širokog Brijega, tog najjužnijeg djela bojišnice na tadašnjim europskim ratištima, doći po istom onom obrascu kako se to dogodilo prilikom povlačenja s jadranske obale nekoliko mjeseci ranije.

Međutim, 27. siječnja 1945. dogodilo se nešto što partizanski Vrhovni štab na čelu s Josipom Brozom Titom, kao ni štabovi partizanskih postrojbi na terenu, nije ni najmanje očekivao. Toga je dana, naime, iz Širokog Brijega – prema Ljubuškom i Čapljini, iznenada pokrenuta vojna operacija poznata pod kodnim nazivom »Bura«. U svega nekoliko sati bojevih djelovanja postrojbe iz sastava 369. divizije i 9. hrvatskog stajaćeg djelatnog zdruga uspjele su ovladati Čitlukom i Ljubuškim protjeravši prethodno partizane prema Vrgorcu i vrletima Biokova. Sutradan, 28. siječnja, druga je borbena skupina, brojčano nešto slabijeg sastava, načinjena od dijelova istih postrojbi krenula pomoćnim pravcem napada Varda – Čitluk – Čapljina. Spajanjem tih dviju borbenih skupi-

na, kao i njihovim zajedničkim prodorom do Metkovića, na bojišnici se dogodio trenutačni zaokret oko čijih se uzroka i posljedica i danas lome koplja.

Neosporna je činjenica, što potvrđuju i njemački izvori, da je planiranje i izvođenje ove operacije tražila hrvatska strana.¹⁸ S druge strane, na što ukazuju i potezi koje je odmah po okončanju prodora prema Metkoviću povukao stožer 369. divizije, njemačka je strana ovoj operaciji pribjegli iz čisto taktičkih razloga. Naime, već 30. siječnja divizijski je stožer 369. divizije, u to vrijeme smješten u Potocima, sve svoje postrojbe koje su djelatno sudjelovale u ovoj operaciji, žurno povukao iz dubine bojišnice oko Čapljine i Ljubuškog, uputivši ih vlakom prema Konjicu koji je u to vrijeme bio jedina veza neretvanskog operativnog pravca sa Sarajevom. S vojničkog gledišta riječ je o sasvim logičnom potezu, poglavito kada se zna da je štab 29. hercegovačke divizije nekoliko dana ranije u to područje uputio dvije svoje brigade. Međutim, partizanska je službena

Ustaška satnija sastavljena od domaćih momaka koja je prva probila komunističke crte oko Širokog Brijega i ušla u Ljubuški

¹⁷ Zbornik »Mostarska operacija«, str. 479.

¹⁸ »Početkom siječnja situacija u zoni južno od Mostara bila je relativno mirna. Hrvati su iz vojnih i političkih razloga tražili zaposjedanje Ljubuškog. Zapovjedništvo Grupe Armija E ukazivalo je na to da se liniju Široki Brijeg – Mostar – Nevesinje bezuvjetno mora držati, no nikakve joj druge postrojbe nisu stajale na raspolaganju osim onih koje su i sada tamo raspoređene.« (Franz Schraml, *Hrvatsko ratište*, Zaporešić, 1993., str.101.)

historiografija čitavoj toj situaciji dala sasvim drukčiji pečat prikazavši događaje kao međunarodnu političko-obavještajnu zavjeru širih razmjera.

Naravno, ovako težak poraz kakav su partizanske postrojbe iz sastava 9. dalmatinske

i 29. hercegovačke divizije pretrpjeli koncem siječnja 1945. u Hercegovini nije mogao preokrenuti daljnji tijek rata, ali je i te kako mogao ugroziti ugled mnogih partizanskih oficira i komunističkih prvaka na terenu u očima Vrhovnog štaba i vodstva Komunističke partije. Isto tako, vojno-politička situacija koja je nakon operacije »Bura« nastala u Hercegovini ozbiljno je ugrožavala ugled partizanskog pokreta i Josipa Broza Tita u očima zapadnih saveznika. Nekoliko je razloga koji potvrđuju takvu tezu.

Prvo, zapadne su sile u to doba Tita priznavale kao vojnog, ali ne i kao političkog saveznika dok je Velika Britanija intenzivno tragala za mogućnostima ponovna dovođenja na vlast dinastije Karađorđevića čega su u vodstvu KPJ i te kako bili svjesni.

Drugo, SAD je pokazivao određenu skepsu prema Titu, u čemu je značajnu ulogu imao i Vatikan, zagovarajući putem svojih diplomatskih kanala obnovu Podunavske konfederacije koja je trebala poslužiti kao živa brana daljem prodoru komunizma iz Rusije.

Treće, partizanski se poraz u Hercegovini dogodio svega nekoliko dana pred prvi posjet feldmaršala Harolda *Alexandera*, zapovjednika savezničkih snaga na *Sredozemlju*, Beo-

Hrvatsko-njemačka operacija »Bura« krajem siječnja 1945. žestoko je uzdrmla komunističke bojne redove. U toj su akciji partizani odbačeni do mora čime su im pokolebani politički planovi. Komunisti su se bojali da se hrvatske oružane snage ne bi slučajno povezale s Britancima i tako spriječile obnovu Jugoslavije.

vojno-političke situacije u Hercegovini ponudio je tadašnji šef OZNE u BiH Uglješa Danilović koji je istodobno bio i član Oblasnog komiteta SKJ za BiH. Prema njegovom mišljenju, Josip Broz Tito i njegovi najbliži suradnici bojali su se »izvjesnih političko-vojnih komplikacija sa saveznicima« upravo na tom području. »Britansko uporno insistiranje da se na prostoru Dubrovnika iskrcaju većim snagama, bez našeg traženja, činilo nam se sumnjivim.... Ne znam koliko su i danas poznate sve pojedinosti i motivi engleskog prisustva u Dubrovniku, u to vrijeme, i koliko su nam dostupni dokumenti koji tu operaciju objašnjavaju u vojnom i političkom smislu«, kazao je Uglješa Danilović na znanstvenom skupu »Mostarska operacija«, održanom u Mostaru 14. veljače 1986.¹⁹

I drugi visoko pozicioniran partizanski izvor također nudi vrlo zanimljivo i znakovito svjedočenje o toj temi. Tadašnji zapovjednik 3. brigade KNOJ-a Jovan Andrić svjedoči da je upravo njegova postrojba u to vrijeme imala zadaću vojno protjerati sve britanske snage s prostora istočne Hercegovine i Dubrovnika. »Poslije prikupljanja britanski su se komandosi duže zadržali, u Dubrovniku, izgovarajući se da nemaju slobodnih brodova kojima bi otplovili, mada su već krajem januara 1945. godine bili

gradu gdje je trebala biti dogovorena zajednička strategija između zapadnih saveznika i Josipa Broza Tita u završnim ratnim operacijama.

Iznimno zanimljiva gledišta koja u dobroj mjeri rasvjetljavaju zakulisne igre oko tadašnje

ukrcani. Zbog nastalih događaja u zapadnoj Hercegovini 27/28 januara, ovi brodovi ostali su usidreni kraj Dubrovnika 7-8 dana sve dok naše snage nisu razbile neprijatelja i oslobodile privremeno izgublenu teritoriju. Tek tada su britanski komandosi napustili Dubrovnik«, kazao je Jovan Andrić, ratni zapovjednik postrojbe KNOJ-a u Hercegovini.²⁰

Zadaća OZNE – onemogućiti dodir Britanaca s hrvatskim oružanim snagama u Hercegovini

Ovako postavljene teze o vanjskoj ugrozi svakako su u velikoj mjeri utjecale na provedbu represivnih komunističkih akcija nad svima onima na koje se posumnjalo da bi u određenom trenutku mogli okrenuti leđa partizanskom pokretu.

Većina partizanskih izvora nedvosmisleno detektira četničke skupine kao otvorene britanske saveznike, koje su se u tom razdoblju pod vodstvom majora Lukačevića okupljale u istočnoj i južnoj Hercegovini. Istodobno, u nizu partizanskih dokumenata i prosudbi vezanih za ovo razdoblje na isti se način tretiraju i pripadnici HSS-a na hrvatskoj strani, odnosno »mačekovci«, kako ih u svojim dokumentima i svjedočenjima nazivaju partizanski historiografi.

Međutim, čelni čovjek OZNE u BiH Uglješa Danilović kao moguće britanske saveznike vidio je i tadašnje hrvatske vojne formacije u Hercegovini. Prema njegovom mišljenju »nije se nikako moglo zanemariti prisustvo jakih ustaških i domobranskih formacija u Hercegovini, a znalo se da Maček računa na neke planove sa zapadnim saveznicima, imajući namjeru da domobranstvo prihvati kao svoju oružanu formaciju.«²¹

Kao ključne razloge za donošenje ovakve političko-obavještajne

¹⁹ Zbornik »Mostarska operacija«, str. 425.

²⁰ Zbornik »Mostarska operacija«, str. 398.

²¹ Zbornik »Mostarska operacija«, str. 427.

prosudbe Danilović je naveo poznati pokušaj puča Mladena Lorkovića i Ante Vokića, ali i planove određenih hrvatskih krugova da zajedno s Mačekom ili samostalno ostvare kontakte sa zapadnim silama, što bi Tita i partizane dovelo u iznimno nepovoljan politički položaj i pokušaj obnove Jugoslavije stavilo pod upitnik. »Spajanje četnika sa Englezima i, eventualno, i vojnih snaga NDH, mogao je dovesti do novih komplikacija i do nesagledivih posljedica vojne i političke prirode. Sve su ovo bile realne i očigledne opasnosti. Zato se brza i efikasna likvidacija četničkih i vojnih formacija Nezavisne Države Hrvatske, nametala sa najvećom urgentnošću«, zaključio je bliski Rankovićev suradnik Uglješa Danilović.²²

Komunisti nisu mogli pridobiti hercegovačke franjevce na svoju stranu pa su ih, između ostaloga, i zbog toga odlučili pobiti. Tu odluku mogao je donijeti isključivo Josip Broz Tito.

Hercegovački franjevci u planovima OZNE

Naravno, nitko od visokopozicioniranih djelatnika OZNE i KNOJ-a u ovom kontekstu ne spominje hercegovačke franjevce iako je više nego očito da su, kao jedini intelektualci na tom području, OZNI bili od iznimnog obavještajnog interesa.

Tu činjenicu nedvojbeno potvrđuju neki drugi izvori. Od početnih trenutaka partizanskog opsjeđanja Širokog Brijega i Mostara franjevci

su bili meta OZNE. Postoji puno pokazatelja koji to dokazuju. Preko određenih odbornika, ali i pripadnika HSS-a bliskih partizanskom pokretu, oficiri OZNE mjesecima su pokušavali ostvariti potporu franjevaca pa čak i njihovo otvoreno uključivanje u partizanski pokret. Naravno, agentura OZNE imala je sve podatke o franjevcima tako da im je i te kako bilo poznato da dobar dio njih nije bio sklon Nijemcima. Kao studenti uglednih zapadnoeuropskih sveučilišta postali su otvoreni zagovornici zapadnog oblika demokracije i protivnici nacizma, fašizma i komunizma.

Kakav je bio stav hercegovačkih franjevaca prema politici kazuje i podatak da je 1942. iz širokobriješke franjevačke gimnazije, zbog članstva u ustaškom pokretu, bio izbačen i Benedikt Benko Penavić.²³ Dakle, Crkva u svojim redovima nije uopće dopuštala pripadnost bilo kojem pokretu, nego je samo poticala domoljublje pa stoga ni pod kakvim uvjetima nije ni mogla pristati na ucjene koje je koncem 1944. diktirala OZNA.

Onog trenutka kad je visokim oficirima OZNE, putem izvješća koja su dobivali s terena, postalo vidljivo da ne će moći osigurati otvorenu franjevačku potporu partizanskom pokretu i Titovoj KPJ, očito je u samom partijskom vrhu donesena politička

odluka da franjevci moraju dijeliti sudbinu poraženih ratnih protivnika i drugih političkih i klasnih neistomišljenika. Takva politička odluka nije mogla biti donesena ni na razini korpusnih ni divizijskih štabova, oblasnih ili okružnih komiteta KPJ u Hercegovini ili Dalmaciji, a niti u područnim uredima OZNE. Odluku o masovnim fizičkim likvidacijama političkih neistomišljenika mogao je donijeti isključivo Josip Broz Tito. U prilog toj tezi svjedoči i tadašnji šef OZNE u BiH Uglješa Danilović.²⁴ »U ovom vremenu bio sam na čelu OZN-e u BiH i neposredno sam rukovodio radom ovih organa i jedinica KNOJ-a za likvidaciju neprijateljskih formacija. Sjećam se telegrama Vrhovnog štaba u kojima se insistiralo da se ovaj teren što prije očisti i da je to prioritetan zadatak jedinica organa OZN-e i KNOJ-a. Na terenu je postojala neposredna koordinacija i mi smo dobijali dnevne informacije kako taj proces teče«, kazao je Danilović.²⁵

U izvješću Okružnog komiteta KPJ za zapadnu Hercegovinu od 13. veljače 1945.²⁶, pisanom dva tjedna nakon operacije »Bura« i tjedan dana nakon smaknuća širokobrijeških franjevaca, iznesene su političke teze o »suradnji franjevaca s Nijemcima i ustašama tijekom pripreme i provedbe operacije "Bura"«, što nije ništa drugo nego zajednički pokušaj OZNE i partijskih tijela da opravdaju okrutne zločine nad hercegovačkim franjevcima koji su se u to vrijeme intenzivno provodili.

(Nastavlja se)

²² Zbornik »Mostarska operacija«, str. 427.

²³ Ivan Alilović, *Križni put i raspuća*, Zagreb, 1998., str. 107.

²⁴ Uglješa Danilović rođen je 7. veljače 1913. u selu Gnionica kod Odžaka. Još kao student Poljoprivrednog fakulteta u Beogradu, 1935. postao je član KPJ. Nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske upućen je u Tuzlu, gdje je zajedno sa Cvijetinom Mijatovićem radio na pripremi ustanka. Tijekom rata bio je član Pokrajinskog komiteta KPJ i član Glavnog štaba NOV za BiH, a rukovodio je i vojnim poslovima Glavnog štaba za BiH. Koncem 1944. imenovan je prvim šefom OZNE u BiH. Nakon rata bio je Sekretar unutarnjih poslova u Vladi NR BiH, Član SIV-a, predsjednik SUBNOR-a, Član Centralnog komiteta KPJ, itd. (Wikipedija)

²⁵ Zbornik »Mostarska operacija«, str. 427.

²⁶ Historijski arhiv Mostar, Pik. Broj Og.19.-587.

Tito i Vrhovni štab rabili su različite crte zapovijedanja

JE LI JOSIP BROZ TITO OSOBNO ZAPOVJEDIO MASOVNE LIKVIDACIJE POLITIČKIH NEISTOMIŠLJENIKA? (II.)

Komunisti su na svaki način htjeli ovladati Mostarom

Tito je osobno zapovijedao završnim partizanskim napadima na Široki Brijeg i Mostar

► Piše: **Damir Šimić**

Dostupna partizanska dokumentacija, uključujući i dokumentaciju KNOJ-a, OZNE, KPJ te svjedočenja izravnih sudionika tih događaja, kazuju da je partizanski Vrhovni štab i vodstvo KPJ na čelu s Josipom Brozom Titom koncem siječnja 1945. ostalo zatečeno prodorom njemačko-hrvatskih snaga prema Metkoviću i Vrgorcu, kao i ukupnim vojno-političkim učincima operacije »Bura«. Naravno, plod je to poglavito katastrofalno loših procjena partizanskih obavještajaca koji su na potpuno krivim temeljima prosudili da će, po uzoru na ranije povlačenje s obale Jadrana, doći i do njemačkog napuštanja Mostara kao i njegovih bočnih obrambenih stupova u Širokom Brijegu i Nevesinju. Stoga, nakon što je, posljednjih dana siječnja 1945. do Beograda stigla vijest o vojničkim neuspjesima i rasulu 9. dalmatinske divizije u zapadnoj Hercegovini, žurno je sazvan sastanak partizanskog Vrhovnog štaba. Sudeći prema partizanskim izvorima, ovom sastanku osobno je predsjedao čelni čovjek KPJ Josip Broz Tito¹, što je samo po sebi znak kakve je alarmantne učinke operacija »Bura« imala na vodstvo partizanskog Vrhovnog štaba i vodstvo KPJ.

Nakon raščlanjivanja novonastale vojno-političke situacije na neretvanskom operativnom pravcu, 30. siječnja 1945. odaslana je zapovijed 8. dalmatinskog korpusu da glavninu svojih snaga žurno prebaci na to područje te da u suradnji s 29. hercegovačkom divizijom, 2. brigadom KNOJ-a, koje su imale djelovati samostal-

no, te ostalim pridodanim postrojbama ovlada Širokim Brijegom, a odmah zatim i Mostarom. Ovdje je svakako iznimno važno istaći da 29. hercegovačka divizija tijekom trajanja Mostarske operacije nipošto nije bila zapovjedno podređena štabu 8. dalmatinskog korpusa, što je dobar dio partizanskih povjesničara desetljećima tvrdio. Spomenuta divizija bila je, kao i 8. dalmatinski korpus, izravno podređena partizanskom Vrhovnom štabu, što potvrđuje i nekoliko partizanskih izvora. »O dolasku

glavnih snaga 8. dalmatinskog korpusa u zapadnu Hercegovinu ali ne i o njihovim zadacima – štab 29 divizije bio je obaviješten 2. ili najkasnije 3. februara 1945. preko štaba 3. divizije KNOJ-a«, svjedoči Danilo Komnenović, tadašnji zapovjednik KNOJ-a za BiH,² naglašavajući da je »štab 8. korpusa tek 6. februara uputio dopis štabu 29. hercegovačke u kome ga je izvijestio o zapovjedi Vrhovnog štaba

o snažnijem angažmanu u Hercegovini, predloživši sastanak i dogovor o zajedničkom djelovanju«.

Vrhovni štab operativno rukovodio Mostarskom operacijom

Zapovijed Vrhovnog štaba ujedno je jedan od ključnih pokazatelja da su sve aktivnosti partizanskih postrojbi, vođene tijekom prve polovice veljače 1945. na prostoru Hercegovine, bile pod potpunim nadzorom partizanskog

Kao što bi bilo za očekivati, 29. hercegovačka divizija nije bila podređena 8. dalmatinskom korpusu. Očito je imala poseban zadatak.

* U poglavlju Istraživanja objavljuju se tekstovi autora s čijim se stajalištima Uredništvo ne mora dokraja slagati.

¹ Nikola Anić, *Povijest 8. dalmatinskog korpusa*, Udruga antifašističkih boraca i antifašista grada Splita, Split, 2004., str. 215.

² Zbornik *Mostarska operacija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1986., str. 305.

Izviđanje štaba 11. dalmatinske brigade u Trtlama

Vrhovnog štaba, OZNE, vrha Komunističke partije Jugoslavije i Josipa Broza Tita kao neprikosnovenog vojno-političkog autoriteta komunističkog pokreta. Potvrdu toj činjenici na različite načine daju mnogi partizanski izvori. Ključnu ulogu Josipa Broza Tita u ovim operacijama otvoreno naglašava i partizanski povjesničar Nikola Anić ističući na više mjesta velike Titove zasluge u ovladavanju Širokim Brijegom i Mostarom.

Pišući hvalospjeve »voljenom sinu naroda i narodnosti«, Anić naglašava da se »iz povijesne dokumentacije vidi da se maršal Tito iznimno zainteresirao za Mostarsku operaciju zbog zapažene vojne i političke osjetljivosti mostarskih prostora, jer su tu blizu obale Dalmacije i strateški važan neretvanski pravac, što je u tadašnjoj konstelaciji vojno-političkih zbivanja u svijetu i na našim meridijanima i odnosa sa zapadnim saveznicima imalo posebnu dimenziju«. (...) »Nisu savezničke komande prijetno primile informacije kada se saznalo za pojavu njemačkih snaga kod Metkovića tj. na samoj obali Dalmacije«, tvrdi Anić u svojoj knjizi o povijesti 8. dalmatinskog korpusa neizravno pokazujući koliku je štetu operacija »Bura« prouzročila partizanskom pokretu i Josipu Brozu Titu.³

I u ostalim svojim radovima ovaj partizanski oficir, kao izravni sudionik tih događaja, nudi nam čitav niz dokaza o izravnoj Titovoj upletenosti u bojeva djelovanja oko Mostara i Širokog Brijega. »Tito je intenzivno pratio događaje oko Mostara i na osnovu vojne i političke situacije direktno usmjeravao komande i jedinice 8. korpusa i 29. hercegovačke divizije. Što je

mostarska neprijateljska grupacija tako potpuno poražena i što je mostarska operacija tako uredno vođena treba zahvaliti maršalu Titu«, tvrdi u svom stilu Nikola Anić.⁴

Govoreći o razlozima ovakva Brozovog zanimanja za jednu bojevu operaciju korpusne razine, kakvih je u to vrijeme bilo na desetke, Anić je na znanstvenom skupu »Mostarska operacija«, održanom u veljači 1986. u Mostaru, kazao da je temeljni razlog skriven u »vojnoj i političkoj osjetljivost tih prostora«, o čemu smo pisali u prvom nastavku ovog feljtona. Pojašnjavajući dodatno strateške razloge tadašnje »vojno-političke osjetljivosti Mostara i Širokog Brijega«, Anić je naglasio kako je »tadašnja konstelacija vojno političkih zbivanja u svetu i na našim meridijanima i odnosa sa zapadnim saveznicima imalo posebnu dimenziju«, što je svakako još jedna podrobnost koja dokazuje Titov strah od anglo-američkog iskrcavanja na Jadranu, što je bilo i mišljenje tadašnje OZNE i vrha KPJ. »Sve je to činilo splet događaja raznoraznih namera i špekulacija koje su trebale da naškode stvaranju nove Jugoslavije, a to je na ovim prostorima trajalo dosta dugo – od sredine 1944. pa sve dok nismo razbili neprijateljsku mostarsku grupaciju i pomerili liniju fronta blizu Sarajeva«, zaključuje Anić pojašnjavajući razloge zbog kojih je Tito osobno zapovijedao vojnom operacijom partizanskog ovladavanja Širokim Brijegom i Mostarom.⁵

Ovakvo izravno zapovijedanje jednom korpusnom borbenom skupinom, kao i izuzimanje dijela snaga iz nadležnosti Glavnog štaba Hrvatske, koliko je poznato, bio je jedini primjer takve vrste u završnoj fazi rata, što su istaknuli i partizanski oficiri na znanstvenom skupu održanom u povodu četrdesete obljetnice ove operacije,

naglašavajući da je Mostarska operacija po načinu vođenja bila suprotan primjer kninskoj operaciji koju je nepuna dva mjeseca ranije koordinirao i vodio Glavni štab Hrvatske. »Iz dostupnih istorijskih dokumenata se vidi da je vrhovni komandant maršal Tito neposredno rukovodio mostarskom operacijom i komandovao jedinicama na frontu, što nije slučaj sa kninskom operacijom, gdje je preko Glavnog štaba Hrvatske usmjeravao

rad 8. korpusa«, ustvrdio je još 1986. Nikola Anić.⁶

Spomenuta iznimka kršenja lanca vojne subordinacije, koju je partizanski Vrhovni štab na čelu s Titom primijenio isključivo na Mostarsku operaciju, kako se čini,

Različite crte zapovijedanja bile su čudne i Glavnom štabu Hrvatske. Međutim, ništa nisu mogli učiniti.

³ Nikola Anić, *Povijest 8. dalmatinskog korpusa*, str. 215.

⁴ Zbornik *Mostarska operacija*, str. 451.

⁵ *Isto*, str. 451.

⁶ Zbornik *Mostarska operacija*, str. 456.

bila je iznimno čudna i Glavnom štabu Hrvatske. Stoga je Glavni štab Hrvatske već 3. veljače 1945. zatražio od štaba 8. korpusa da mu žurno proslijedi sve depeše koje je primio izravno od Tita, što je i učinjeno 3. veljače. Međutim, ni u novonastaloj situaciji Glavni štab Hrvatske, što se može zaključiti iz nekoliko izvora, nije imao značajnijeg uvida u ukupna događanja na bojišnici oko Širokog Brijega i Mostara, pa i dalje predbacuju štabu 8. korpusa na nepotpunom i neblagovremenom izvješćivanju. Stoga je Glavni štab Hrvatske 8. veljače 1945. u Hercegovinu uputio svog načelnika štaba Pavla Jakšića koji je u izmješteno zapovjedno mjesto (IZM) 8. korpusa u Imotskom stigao tek 12. kolovoza.⁷ Međutim, jedino što je u tim trenucima mogao vidjeti bile su posljednje pripreme koje su Petar Drapšin, Ante Toni Biočić, Petar Peko Bogdan i Boško Šiljegović obavljali sa štabovima podređenih im postrojbi, neposredno pred ulazak u Mostar.

OZNA i KNOJ djelovali po uputama Vrhovnog štaba

Bezbroj je puta u javnost odaslana teza kako su partizanski zločini, počinjeni u Hercegovini tijekom veljače 1945., plod sasvim slučajnog slijeda događaja, uzrokovano osvetom, anarhijom, postupcima pojedinaca, propustima zapovjednika nižih postrojbi i drugim sličnim opravdanjima. Da je riječ o pomno planiranom scenariju, koji su režirali i vodili najviši predstavnici partizanskog Vrhovnog štaba, OZNE i vodstva KPJ, činjenično se počelo dokazivati tek posljednjih nekoliko godina.

Bila je to, dakle, vješto vođena specijalna operacija najviše razine, što kazuju i riječi Uglješe Danilovića, Rankovićeve osobe od povjerenja, ratnog šefa OZNE u BiH i člana Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH, koji je na znanstvenom skupu »Mostarska operacija« osobno svjedočio o ulozi OZNE i KNOJ-a u ovoj operaciji naglašavajući u više navrata da je s najviše razine primio zapovjedi i upu-

Tito i Vrhovni štab u Drvaru 1944.

te za operativno djelovanje OZNE i KNOJ-a. »U ovom vremenu bio sam na čelu OZNE u BiH i neposredno sam rukovodio radom ovih organa i jedinica KNOJ-a za likvidaciju neprijateljskih formacija«, otvoreno je tada kazao Danilović, naglašavajući kako se »sjeća i telegrama Vrhovnog štaba u kojima se insistiralo da se ovaj teren što prije očisti od neprijatelja i da je to prioritetan zadatak vojnih jedinica, organa OZNE i KNOJ-a«⁸. »Na terenu je postojala neposredna koordinacija i mi smo dobijali dnevne informacije kako taj proces teče«, kazao je ratni šef OZNE za BiH ne pokušavajući uopće prikriti činjenicu da je rukovođenje postrojbama OZNE i KNOJ-a te koordinaciju sa vojnim postrojbama obavljao na temelju uputa Vrhovnog štaba i Aleksandra Rankovića osobno.

Na čelu OZNE u Hercegovini u to je vrijeme bio Slobodan Šakota, Srbin iz Čapljine, koji je preko okružnih ureda, partijskih komiteta, povjerenika OZNE u tijelima civilne vlasti, tzv. komandama mjesta i postrojbama 29. hercegovačke divizije⁹ kontrolirao kompletan sustav, uz koordinaciju sa svojim nadređenim Uglješom Danilovićem, čime je nedvojbeno bio najznačajnija karika tadašnjeg komunističkog sustava u Hercegovini.

Na raspolaganju OZNI bila je i 3. brigada KNOJ-a¹⁰ na čelu sa zapovjednikom majorom Jovanom Andrićem¹¹

⁷ Isto, str. 460.

⁸ Zbornik *Mostarska operacija*, str. 426.

⁹ Opunomoćenik OZNE u štabu 29. hercegovačke divizije bio je Mirko Kolak. Dužnost opunomoćenika OZNE u brigadi 29. divizije obnašali su Simo Vojinović, Nikola Komar, Branko Popadić, Vukota Milošević i Sveto Gagović. (Komnenović-Kreso, *Monografija 29. hercegovačke divizije*, Beograd, 1979., str. 575. – 591.)

¹⁰ Treća brigada KNOJ-a djelovala je u sastavu Treće (Bosanskohercegovačke) divizije KNOJ-a (zapovjednik pukovnik Danilo Komnenović, politički komesar Špiro Srzentić), izravno podređene OZNI BiH. Na čelu brigade, koja je brojala nešto više od 1.200 vojnika, bio je major Jovan Andrić, a dužnost političkog komesara obnašali su Drago Ivanović i Džemal Muminagić. U sastav ove brigade ušlo je i oko 150 pripadnika Ljubuščkog partizanskog odreda. Brigada je imala zadaću borbe protiv klasnih neprijatelja KPJ, a nalazila se pod političkim nadzorom Oblasnog odjela OZNE za Hercegovinu. Za prvih 50 dana svoga postojanja brigada je, prema tvrdnjama nadređenog zapovjednika, ubila 63, uhitila 275, a ranila 16 prikrivenih protivničkih vojnika. (Komnenović-Kreso, *Monografija 29. hercegovačke divizije*, str. 409.; Zbornik *Mostarska operacija*, str. 479.)

¹¹ Jovan Andrić rođen je 1916. u selu Davidović kod Bileće. Do Drugog svjetskog rata radio je kao poljodjelac. Partizanskom pokretu pristupio je 1941. a član KPJ je od 1942. U ratu je obnašao dužnost zapovjednika 10. hercegovačke brigade. U vrijeme Mostarske operacije bio je zapovjednik 3. brigade KNOJ-a. Poslije rata bio je pomoćnik zapovjednika divizije, načelnik škole, itd. Završio Visoku vojnu akademiju JNA. Djelatna vojna služba u JNA prestala mu je 1969.

i političkim komesarom Džemalom Muminagićem¹², postrojba za specijalne operacije, popunjena najodanijim pripadnicima partizanskog pokreta, raspršena po čitavom prostoru Hercegovine, namijenjena i uvježbana za »čišćenje terena od zaostalih neprijateljskih bandi«, kako su partizanski historioografi najčešće opisivali bivše pripadnike Hrvatske vojske i druge političke neistomišljenike. Sjedište štaba 3. brigade KNOJ-a bilo je u Ljubinju, a njezinih pet bataljuna bili su raspoređivani ovisno o procjenama i planovima OZNE. U vrijeme operacije »Bura« dva su bataljuna iz sastava ove brigade bila razmještena na prostoru zapadno od rijeke Neretve.¹³ Prvi bataljun, kojim je zapovijedao Savo Golubović, imao je sjedište u Čapljini, a drugi u Ljubuškom. Oba ova bataljuna bila su tijekom operacije »Bura« potisnuta s prvotnih položaja – prvi na prostore istočno od rijeke Neretve, a drugi prema Vrgorcu i obroncima Biokova. Analizirajući aktivnosti dijelova 3. brigade KNOJ-a tih dana u Čapljini i Ljubuškom, kao i svjedočenja izravnih sudionika ovih događaja, dolazi se do zaključka da su upravo pripadnici ove postrojbe, zajedno s pripadnicima 4. dalmatinske brigade, iz župnog stana u Čapljini odveli fra Petra Sesara, kao i skupinu pritvorenika iz tamnice u Ljubuškom među kojima je bio i fra Maksimilijan Jurčić, čiji su posmrtni ostatci pronađeni u okolici Vrgorca.¹⁴

Na koji je način tako postavljen represivni sustav pod nadzorom OZNE i KNOJ-a uopće djelovao, iznimno dobro pokazuju i riječi zapovjednika ove 3. brigade KNOJ-a Jovana Andrića, jednog od izravnih aktera tih događaja. »U tom vremenu su organi bezbednosti (OZNA) ulagali velike napore u otkrivanju i hvatanju skrivenih neprijateljskih elemenata. Za izvršenje tih zadataka bio im je pridodat jedan dio odabranih boraca iz svakog bataljuna KNOJ-a«, kazao je Jovan Andrić na znanstvenom skupu o Mostarskoj operaciji.¹⁵ Ova je izjava ujedno nedvojbeno najbolji i najtočniji opis metodologije rada OZNE i njihove suradnje s KNOJ-em i drugim odabranim sku-

pinama prekaljenih komunista unovačenim iz sastava partizanskih pješačkih postrojbi, u narodu poznatih i pod nazivom »ubilačke skupine«. Upravo je ovakva metodologija djelovanja represivnih partijskih tijela primijenjena u vrijeme Mostarske operacije za masovne likvidacije ratnih zarobljenika i političkih neistomišljenika, uključujući i likvidacije hercegovačkih franjevaca.

Dakle, svi poznati elementi ukazuju na zaključak da je riječ o sustavu koji je djelovao izvan redovite crte zapovijedanja i bio je pod potpunim nadzorom OZNE i tijela KPJ. Naravno, za aktivnosti tog sustava znali su isključivo partizanski oficiri bliski OZNI, koji su bili ciljano razmješteni u štabove brigada, divizija i korpusa.

Istodobno, pojedincima koji su ove represivne aktivnosti OZNE promatrali sa strane, u pravilu se čitava situacija činila kao svojevrsna anarhija. Međutim, potpuno je izvjesno da u ovom slučaju nije bilo riječi ni o kakvoj anarhiji, nego o dobro vođenoj i nadziranoj represivnoj revolucionarnom sustavu političke policije koji su preko sebi odanih oficira izravno usmjeravali i nadzirali Josip Broz Tito

i Aleksandar Ranković. Kad raščlanimo dosad poznate informacije, jednostavno dolazimo do zaključka u zonama kojih partizanskih brigada su se dogodili zločini nad hercegovačkim franjevcima. To su u prvom redu zone odgovornosti 12. hercegovačke, 11. dalmatinske, 2 dalmatinske te 4. dalmatinske brigade. Nedvojbeno je da zapovjednici ovih postrojbi i njihovi nadređeni zbog ovih zločina snose punu zapovjednu odgovornost. Međutim, nedvojbeno je da su neki štabovi brigada u svojim stalnim sastavima, poglavito tzv. prištapskim, odnosno pristožernim, postrojbama imale dragovoljce koje je OZNA, uz pomoć dijela brigadnog i divizijskog zapovjednog lanca, koristila za masovne likvidacije ratnih zarobljenika, što je samo po sebi klasičan primjer dvostruke linije zapovijedanja. Drugi su štabovi, opet, preko divizijskih i brigadnih opunomoćenika OZNE, obavještajnih oficira i političkih komesara, dopustili pridodavanje vlastitom

Zacijelo da partizanske brigade snose odgovornost za zločine u području svoje odgovornosti. Međutim, u njihovim sredinama djelovale su i dobro ustrojene skupine OZNE i KNOJ-a za likvidacije protivnika.

¹² Džemal Muminagić rođen je 1920. u Ljubuškom. Prije Drugog svjetskog rata bio je student medicine, a u partizanski pokret i KPJ uključio se 1941. Obavljao je dužnosti političkog komesara u bataljunu, brigadi, diviziji i korpusu. U vrijeme Mostarske operacije bio je politički komesar 3. brigade KNOJ-a. Poslije okončanja rata nastavio je djelovati u JNA. Iz JNA izlazi 1959. s činom general majora nakon čega je imenovan na dužnost generalnog direktora FAMOS-a. Za gradonačelnika Sarajeva izabran je 1967. i na toj je dužnosti ostao šest godina. Bio je član Savjeta Republike, predsjednik SUBNOR-a grada Sarajeva, član Predsjedništva RO SRVS, član Konferencije i Predsjedništva SOFKBiH, član Olimpijskog komiteta ZOI 84 Sarajevo, predsjednik Skupštine SR BiH, delegat Skupštine SR BiH i član Delegacije u VRP Skupštine SFRJ.

¹³ Zbornik *Mostarska operacija*, str.393.

¹⁴ Mate Šalov, *Četvrta dalmatinska splitska brigada*, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1980., str. 286.; Zbornik *Mostarska operacija*, str. 391.

¹⁵ Zbornik *Mostarska operacija*, str.396.

Križni put na kojem su komunisti ubili, prema dosadašnjim istraživanjima, nekoliko stotina tisuća Hrvata

sastavu oficira OZNE i skupina KNOJ-a specijaliziranih za likvidaciju ratnih zarobljenika i političkih protivnika te za druge specijalne namjene, što nikoga ne treba iznenaditi. Bolji poznavatelji OZNINA »rukopisa« jako dobro znaju da su operativci ove represivne službe, kao i politički komesari, bili strah i trepet za sve zapovjednike partizanskih postrojbi jer su zapovjednici jako dobro znali da sustavom OZNE i političkim komesarima izravno ravnaju Aleksandar Ranković i Josip Broz osobno.

Zapovjedna struktura svih partizanskih štabova u napadu na Široki Brijeg i Mostar bila je velikosrpska

Posljednjih šest desetljeća u domaćoj se javnosti ukorijenilo mišljenje da su zločini nad hercegovačkim franjevcima isključivo (ne)djelo dalmatinskih partizana.

Međutim, studioznija raščlamba Mostarske operacije, kao i uloge OZNE i KNOJ-a znatno odudara od ove desetljećima javnosti podmetane teze.

Da bi se uloga dalmatinskih partizana u ovim zločinima kvalitetno vrjednovala, potrebno je u prvom redu podrobno procijeniti zapovjednu strukturu 8. dalmatinskog korpusa i ključnih mu podređenih postrojbi, poglavito 26. divizije. Kad se to učini, onda se nameće čvrst zaključak da su na svim ključnim mjestima na korpusnoj, divizijskim i brigadnim razinama bili etnički Srbi ili dalmatinski jugounitaristi (orjunaši). Na ključna zapovjedna mjesta došli su tijekom 1943. i 1944. na prijedlog Vicka Krstulovića i vodstva KPJ u Dalmaciji, koji je sve do kapitulacije Italije održavao prisne kontakte s četničkim pokretom u Dalmaciji, što ne treba čuditi kada se zna da su i jedni i drugi, po svom izvornom političkom uvjerenju, bili jugofili, a kao takvi i zakleti neprijatelji svakog oblika hrvatske državnosti bez obzira na vlast ili njezino unutarnje uređenje. Potpuno ista situacija bila je u štabu i postrojbama 29. hercegovačke divizije i podređenim mu postrojbama, kao i u 3. brigadi KNOJ-a, te tijelima OZNE, gdje su crnogorski i istočno-hercegovački kadrovi velikosrpske orijentacije vodili glavnu riječ.

Teza o navodnoj isključivoj odgovornosti dalmatinskih partizana svjesno je godinama podgrijavana radi umanjenja odgovornosti Josipa Broza Tita i KPJ, ali i održavanja unutarhrvatskih tenzija između Hercegovine i susjedne Dalmacije što je isključivo išlo u prilog srbijanskim interesima, ali i interesima anacionalnih orjunaša u Dalmaciji koji su u Beogradu vidjeli, i vide, svog političkog idola i saveznika. Rijetko se koji hrvatski povjesničar ikada usudio istražiti otkud uopće toliki etnički Srbi na ključnim položajima u 8. dalmatinskom korpusu i njegovim sastavnim dijelovima. Petar Drapšin¹⁶, Boško Šiljegović¹⁷, Ilija Radaković, Danilo Simonović, Petar Babić, Danilo Damjanović, Žika Bulat, Božo Božović¹⁸, Dušan

¹⁶ Petar Drapšin rođen je 1914. u Turiji kod Starog Bečēja. Kao student je 1937. otišao u Španjolsku, gdje je u sklopu međunarodnih komunističkih brigada sudjelovao u građanskom ratu. Član KPJ od 1937. Sudionik je partizanskog ustanka od samog početka, a bio je jedan od organizatora lipanjskog ustanka 1941. u Hercegovini. U vrijeme rata obnašao je dužnosti zapovjednika odreda, divizije, korpusa i 4. armije, koja je u završnim operacijama 1945. uspjela ovladati Likom, hrvatskim primorjem, Istrom i Trstom. Po okončanju rata bio je imenovan zapovjednikom tenkovskih jedinica JA. Poginuo je u Beogradu, pod nikad do kraja razjašnjenim okolnostima, koncem 1945. Proglašen narodnim herojem.

¹⁷ Boško Šiljegović rođen je 1915. u selu Mirkovac kod Bosanske Dubice. Prije Drugog svjetskog rata bio je student filozofije. Član KPJ od 1940. U partizanskom pokretu od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka na Kozari. U ratu je obnašao dužnosti političkog komesara brigade, divizije, korpusa i armije. Nakon rata bio je politički komesar armije, načelnik Vojno-znanstvenog instituta JNA, glavni urednik Vojne enciklopedije, načelnik Političke uprave JNA, itd. Aktivna služba prestala mu je 1963. Bio je i savezni zastupnik, član i predsjednik Centralnog komiteta SKJ. Završio vojnu akademiju JNA. Proglašen narodnim herojem.

¹⁸ Božo Božović rođen je 1911. u selu Rogami kod Podgorice. Prije Drugog svjetskog rata radio je kao službenik. Komunističkom i partizanskom pokretu pristupio je 1941. U ratu je obnašao dužnost zapovjednika bataljuna, brigade i 26. dalmatinske divizije. Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima u Generalštabu JA, bio načelnik stožera oblasti, te načelnik odjela u upravi GS. Završio je Vojnu akademiju Vorošilov u SSSR-u. Djelatna služba u JNA prestala mu je 1964. Proglašen narodnim herojem.

Korać¹⁹, Bogdan Stupar²⁰, samo su neki od etničkih Srba koji su bili raspoređeni na većinu ključnih mjesta u štabu 8. korpusa i štabovima podređenih mu divizija i drugih manji postrojbi koje su djelovale u njegovom formacijskom sastavu. Poglavitito su bili raspoređivani na zapovjedna mjesta, kao i na mjesta političkih komesara, za koje se znade da su u partizanskom komunističkom sastavu, zajedno s OZNOM, nadzirali i same zapovjednike.

Kvalitetan odgovor na ovo pitanje čuo sam prije određenog vremena u serijalu »TITO«, redatelja Antuna Vrdoljaka. Prema riječima Dušana Bilandžića, izrečenih u tom serijalu, ključna odgovornost za ovoliku involviranost etničkih Srba u zapovjednu strukturu 8. dalmatinskog korpusa počiva isključivo na Vicku Krstuloviću. Sudeći prema Bilandžićevim riječima, Krstulović se u jednom dopisu, upućenu Titu, pohvalio da »Dalmacija ima vojnika u izobilju, ali da velike probleme jačanju partizanskog pokreta stvara nedostatak kvalitetnog oficirskog kadra«. Prema Bilandžiću, upravo je spomenuti Krstulovićev dopis bio izravnim povodom upućivanja u Dalmaciju nekoliko desetaka etničkih Srba koji su na temelju Titovih i Rankovićevih uputa u konačnici potpuno ovladali zapovjednom strukturom 8. dalmatinskog korpusa i podređenih mu postrojbi.

Komunistički zločinci Petar Drapšin (drugi slijeva) i Kosta Nađ (treći slijeva)

Druga teza koja ukazuje na izravnu Titovu odgovornost za ove zločine svakako su poslijeratne karijere čitavog niza pripadnika 8. dalmatinskog korpusa, koji su po objektivnoj zapovjednoj odgovornosti odgovorni za zločine ili su neposredno i posredno bili njihovim svjedocima. Kako tumačiti Titovo favoriziranje kadrova poput Brune Vuletića²¹, Peke Bogdana²², Stanka Parmača, Ljube Trute²³, Berislava Badurine, Artura Takača, Fabijana Trge, Mike Tripala, Budimira Lončara, Milke Planinc, Ante Josipovića²⁴ i Veljka Kadijevića, koji su po prirodi svojih tadašnjih dužnosti u 8. korpusu, OZNI ili vodstvu KPJ

¹⁹ Dušan Korać rođen je 1920. u Mrčajevcima kod Kraljeva. Prije Drugog svjetskog rata radio kao metalski radnik. Član KPJ od 1940. Partizanskom pokretu pristupa 1941. U ratu je obnašao dužnosti političkog komesara bataljuna i divizije te zamjenika političkog komesara brigade. U Mostarskoj operaciji obnašao je dužnost političkog komesara 26. divizije. Lakše je ranjen 7. veljače na Širokom Brijegu. Poslije rata bio je politički komesar armije i ratnog zrakoplovstva, zapovjednik divizije i vojnog područja, načelnik stožera armije, načelnik uprave u Generalštabu JNA, zamjenik načelnika Generalštaba i glavni inspektor. Završio vojnu akademiju JNA i tečaj operatike. Djelatna vojna služba prestala mu je 1980. Proglašen narodnim herojem.

²¹ Bruno Vuletić rođen je u Sinju 1924. Partizanskim postrojbama priključio se 1941., kao sedamnaestogodišnji učenik sinjske gimnazije. Članom KPJ postao je 1942. U vrijeme rata obnašao je dužnost zapovjednika bataljuna, zamjenika i zapovjednika brigade. Po završetku rata, dugi niz godina, bio je izaslanik JNA u NR Kini, a u mirnodopskim uvjetima jedno je vrijeme zapovijedao divizijom i armijom. Obnašao je i dužnost pomoćnika saveznog sekretara (pomoćnik ministra obrane), a dugi niz godina radio je i kao načelnik vojnog kabineta Josipa Broza Tita. U komunističkoj Jugoslaviji završio je Diplomatsku školu i Visoku vojnu akademiju. Sedamdesetih godina bio je i alkarski vojvoda sinjskih alkara.

²² Petar-Peko Bogdan rođen je 1915. u Sinju. Prije Drugog svjetskog rata bio je student prava. Partizanskom pokretu pristupio je 1941., a član je SKJ od 1942. U ratu je obnašao dužnosti zamjenika zapovjednika bataljuna, brigade, korpusa te zapovjednika pozadinskih postrojbi JNA. U vrijeme Mostarske operacije bio je zamjenik zapovjednika 8. korpusa i zapovjednik izmještenog zapovjednog mjesta. Poslije rata radio je na raznim dužnostima u Generalštabu a bio je i pomoćnik zapovjednika za pozadinu, zapovjednik graničnih postrojbi, načelnik Tehničkog središta JNA itd. Završio je vojnu akademiju JNA. Djelatna služba prestala mu je 1966. Proglašen narodnim herojem.

²³ Ljubo Truta rođen je 1915. u Zlarinu, kod Šibenika. Prije rata radio je kao službenik. Partizanskom pokretu je pristupio 1941. Član je KPJ od 1942. U vrijeme rata obnašao je dužnosti zapovjednika bataljuna, brigade, te 9. divizije, kojom je zapovijedao u Mostarskoj operaciji. Po okončanju rata obnašao je dužnosti zapovjednika divizije, zapovjednika vojno pomorske oblasti, načelnika štaba armije te zapovjednika armije. Završio je vojnu akademiju Vorošilov u SSSR-u i višu vojno pomorsku akademiju JNA. Iz djelatne službe u JNA otišao je 1975. s činom admirala JRM. Proglašen narodnim herojem.

²⁴ Ante Josipović, otac predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića, kao 18-godišnjak je otišao u partizane iz rodne Baške Vode. Otišao je na Biokovo 1942., poslije na Hvar pa onda na otok Vis, te na koncu u izbjeglički logor u El Shattu, gdje je radio kao političko-obavještajni dužnosnik. Nakon rata radio je kao agent OZNE u Vrgorcu, a sudeći prema medijskim natpisima u dva je mandata bio i šef zloglasnog Golog otoka. Sedamdesetih godina je, kao blizak suradnik Milke Planinc i Vladimira Bakarića, dogurao sve do uglednog člana CK SKH.

u Dalmaciji o ovim događajima morali znati puno više od običnih prisilno mobiliziranih vojnika kakvi su u to vrijeme bili Ivan Gugić, Pavao Prcela i Rafael Radović?

Zbog svega toga, ali i inkorporiranosti većine bivših čuvara jugoslavenskog »bratstva i jedinstva« u današnji hrvatski sustav, uopće ne čudi zakon šutnje koji vlada o komunističkim zločinima.

Međugorje, Gabela, Čitluk i Mostar – krvav rukopis 12. hercegovačke, OZNE i KNOJ-a uz izravnu potporu dužnosnika KPJ

Na prostore zapadno od rijeke Neretve 12. hercegovačka brigada prvi je put stupila početkom studenoga 1944. U tom prvom dodiru sa zapadnom Hercegovinom, tijekom pretresa Međugorja, pripadnici ove postrojbe su, bombom ubačenom kroz prozor župne kuće, ubili starog franjevca fra Križana Galića. Početkom velja-

Komunistički prvaci nakon rata doživjeli su zavidne uspone na jugoslavenskoj društvenoj ljestvici. Taj njihov utjecaj traje i danas.

če 1945. ta je postrojba, na temelju zapovjedi štaba 29. hercegovačke divizije zajedno s tri bataljuna iz sastava 3. brigade KNOJ-a i skupinom oficira OZNE, ponovno upućena na prostor zapadno od rijeke Neretve.

Ono što je upitno i iznimno zanimljivo za buduće istraživače, svakako su razlozi zbog kojih je ova postrojba, kao i pridodane joj oružane skupine iz formacijskog sastava KNOJ-a, upućena u prostor zapadno od rijeke Neretve, gdje je operativno pridodana 19. dalmatinskoj diviziji. Međutim, iz ukupne dostupne arhivske građe vidljivo je da su tri bataljuna KNOJ-a, kao i oficiri OZNE, djelovali potpuno samostalno, i to po uputama dobivenih crtom Ranković-Danilović-Šakota-Andrić o čemu postoji obilje dokaza. Ipak, međusobni operativni suodnos 9. dalmatinske divizije i 12. hercegovačke brigade bio je tema sastanka održana 9. veljače u Čitluku. Taj su dan, naime, u štab 9. dalmatinske divizije stigli zapovjednik 29. hercegovačke divizije Vlado Šegrt²⁵ i načelnik štaba 8. dalmatinskog udarnog korpusa Ante Toni Biočić²⁶ gdje su zajedno sa zapovjednikom 19. divizije Stankom Parmačem²⁷ »uskладili sve pojedinosti oko operativnog podčinjavanja 12. hercegovačke brigade 19. udarnoj diviziji«.²⁸

Čitav borbeni put 12. hercegovačke brigade između 1. i 15. veljače u najmanju je ruku vrlo dvojbena i kontroverzan. Operativna uporaba glavnine njezinih snaga, ne-transparentne aktivnosti pridodanih joj skupina, uporaba dijelova ove postrojbe koji su se nalazili u divizijskoj pričuvni te, napose, nerazjašnjeno ubojstvo zapovjednika ove brigade majora Ljube Mijanovića, mogu biti dobri polazni elementi za dalja istraživanja zločina koji su se u prvoj polovici veljače 1945. dogodili na širem prostoru Čapljine, Gabele, Čitluka i Mostara.

Zanimljivom se čini i tvrdnja Rajka Šarenca, tadašnjeg člana štaba ove brigade, da su dva bataljuna ove bri-

²⁵ Vlado Šegrt rođen je 1907. u Lastvi kod Trebinja. Prije rata bio je poljodjelac. Član je KPJ od 1931. Pripadnik partizanskog pokreta od 1941. i jedan od organizatora lipanjskog ustanka 1941. u okolici Trebinja. U ratu obnašao dužnosti zapovjednika brigade i 29. hercegovačke divizije te bio vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je član CK SKJ, potpredsjednik Skupštine SR BiH itd. Proglašen narodnim herojem.

²⁶ Ante Toni Biočić rođen je 1913. u Kaštel Sućurcu. Prije rata bio je poručnik jugoslavenske kraljevske vojske. Članom KPJ i pripadnikom partizanskog pokreta postaje 1943. U ratu je obnašao dužnosti načelnika štaba divizije i 8. korpusa. U vrijeme Mostarske operacije obnašao je dužnost načelnika stožera 8. korpusa. Po okončanju rata bio je načelnik štaba armije te načelnik katedre na Visokoj vojnoj akademiji. Iz djelatne vojne službe razriješen je 1969. kao general-major.

²⁷ Stanko Parmač rođen je 1913. u Opuzenu. Prije rata radio je kao učitelj. Pripadnik partizanskog pokreta i član KPJ od 1941. Tijekom rata obnašao je dužnosti zapovjednika brigade i divizije. Po okončanju rata obnašao je dužnost načelnika stožera Zapovjedništva JRM. Završio je Višu vojno-pomorsku akademiju u SSSR-u i Visoku vojnu akademiju JNA. Djelatna služba u JNA prestala mu je 1959. Proglašen narodnim herojem. Nakon izlaska iz JNA bio je višegodišnji direktor Poljoprivrednog kombinata Neretva.

²⁸ Zbornik *Mostarska operacija*, str. 306.

gade, koji su bili u divizijskoj pričuvi i nisu imali aktivnu ulogu u bojevim djelovanjima, »u Mostar ušli preko Varde zajedno sa jedinicama 14. dalmatinske brigade.«²⁹ Izmiješani s dijelovima postrojbi iz sastava 19. dalmatinske divizije³⁰, kao što je već naglašeno, u prostor su ušli i pripadnici OZNE i tri bataljuna 3. brigade KNOJ-a pa se detalji vezani za enigmnu ubojstva franjevacu u Čitluku mogu riješiti jedino i isključivo u kontekstu daljeg istraživanja međusobnog suodnosa štaba 12. hercegovačke brigade, OZNE i pridodanih im skupina iz sastava 3. brigade KNOJ-a. Radimir Petković, tadašnji politički komesar petog bataljuna III. brigade KNOJ-a, svjedočeci o aktivnostima KNOJ-a vođenim tih dana na području zapovjedne odgovornosti 12. hercegovačke brigade svojedobno je naglasio: »Od štaba naše brigade, noću 12./13. veljače, dobili smo naređenje da cijeli naš bataljun krene u Mostar. Naš zadatak je bio da u borbenom poretku, likvidirajući neprijateljske jedinice na našem pravcu i posjednemo sve značajnije objekte na desnoj obali Neretve. Organi OZNE dostavili su nam plan o tome koje objekte treba da posjednemo i kako da se obezbjede.«³¹

Da su u ratnom Mostaru u potpunosti ilegalno djelovali pripadnici OZNE svjedoči i iskaz Ive Jerkića, poznatog komuniste iz Čitluka, koji je o djelovanju OZNE u Mostaru kazao sljedeće: »Polovicom 1944. godine u Mostar su došli drugovi koji su bili zaduženi da u okupiranom gradu organiziraju ilegalno odjeljenje OZNE. Mjesni komitet KPJ je, po nalogu Oblasnog komiteta, izdvojio određen broj članova partije i drugih aktivista za rad u OZNI pa je dio poslova kojima se do tada bavio mjesni komitet preuzela ta organizacija.«³² Slično tvrdi i Olga Marasović, Splićanka, koja je u to vrijeme bila članicom Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu i spona između ovog komiteta i Vase Miskina Crnog s Okružnim komitetom KPJ za zapadnu Hercegovinu i njegovim tajnikom Jurom Galićem Rojakom. »U rasvjetljavanju sadržaja ilegalnog rada treba imati u vidu i akcije i sugestije drugova koji su već ranije bili poslani u Mostar radi organizovanja OZNE i njenog punog dejstva u momentu preuzimanja vlasti i oslobađanja grada«, kazala je

*OZNA, KNOJ, KPJ, 29.
hercegovačka divizija... napravili
su zločine po Hercegovini.
Povezna nit između postrojbi bio
je velikosrpski zapovjedni kadar.*

Marasovića, izravno potvrdivši ključnu ulogu OZNE u »preuzimanju vlasti«.³³

Dakle, upravo u spomenutom suodnosu OZNE, KNOJ-a i štaba 12. hercegovačke brigade treba također tražiti i enigmnu nikad do kraja razjašnjenog ubojstva zapovjednika 12. hercegovačke brigade majora Ljube Mijanovića, koje se dogodilo na južnim prilazima Mostaru u noći s 13. na 14. veljače.

Potpuno identična situacija dogodila se i s odvođenjem i ubojstvom skupine hercegovačkih franjevaca iz franjevačkog samostana u Mostaru, koju je na večer 14. veljače, zajedno sa skupinom oficira OZNE i KNOJ-a, u nepoznatu pravcu odveo Branko Brana Popadić, opunomoćenik OZNE u 12. hercegovačkoj brigadi, i njihovog mučkog ubojstva u predjelu zvanom Čekrk. Da je ključnu ulogu u odvođenju mostarskih franjevaca iz samostana imao Brana Popadić, potvrdilo je i nekoliko očevidaca ovog događaja. Naravno, pritom ne treba zaboraviti da je spomenuti djelovao u strukturi OZNE, a štabu Mijanovićeve 12. hercegovačke brigade samo je bio pridodan. Prema tome, izravnu odgovornost za smrt mostarskih franjevaca snosi OZNA, a po istom su rukopisu i od iste skupine pobijeni franjevci u Čitluku, kao i župnici u Čapljini i Gabeli te fra Martin Sopta s Čerina.

(Nastavlja se)

²⁹ Isto, str. 349.

³⁰ U Bukovici je u listopadu 1943. ustrojena 19. dalmatinska divizija. U sastav ove divizije ušle su 5., 6. i 7. dalmatinska brigada. Djelovala je u sjevernoj Dalmaciji i južnoj Lici. Sudjelovala je u Kninskoj i Mostarskoj operaciji. U završnim ratnim operacijama i ovladavanju Likom, Gorskim Kotarom, Hrvatskim primorjem i Rijekom sudjelovala je u sklopu 4. Armije. U vrijeme mostarske operacije divizijom je zapovijedao potpukovnik Stanko Parmać, načelnik štaba je bio potpukovnik Petar Babić, a politički komesar major Danilo-Danić Damjanović.

³¹ Zbornik *Mostarska operacija*, str. 483.

³² Zbornik *Mostarska operacija*, str. 436.

³³ Isto, str. 479.